

BESZÉD

MELYET

AZ 1888—1889. EGYETEMI TANÉVNEK

ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSAKOR

1888. ÉVI SZEPTEMBER 16-ÁN

A KIR. MAGY. TUDOMÁNY-EGYETEM IFJUSÁGÁHOZ

INTÉZETT

ASCHENBRIER ANTAL

ESZTERGOM-FŐEGYHÁZMEGYEI ÁLDOZÁR, HITTUDOR, AZ EGYHÁZJOG NY. R. TANÁRA,
A HITTUDOMÁNYI KAR E. I. DÉKÁNJA.

Uraim, egyetemi polgárok!

Az élet és a társadalom rendesen a végzett pályára mond ítéletet; kárhóztató verdiktjét a roszul végzett életpályára kimondani el nem mulasztja. S még annál is, ki sikert és elismerést aratott pályáján; sötét foltokat talál, melyeket az illető el tudott rejteni; rideg lehelettel fújja le róla a nimbuszt, a melybe burkolódzott s könnyörtelenül mutat tudományának hiányaira, jellemének fogyatékoságára.

A pálya kezdetére azonban legkevesebb gondja van, mikor a kezdetre fordított szorgalom fejében szerencsés eredmény még várható.

Ez az idő, a pályakezdés ideje, Uraim, Önökre nézve most van; gazdag és szegény családok nagyreményű és szép tehetségű ifjait látom magam előtt. A válogatott sereg eljött az ország első főiskolájára, hogy itt tudományt szerezzen az élet számára. Sokan közülük földi javakkal vannak megáldva s a szülői gondoskodás oltalma alatt élhetnek zavartalanul a tudománynak. Mások, ilyen szerencse hiányában, magukra hagyatva kezdik el az élet küzdelmeit, a szülők csak aggódó szeretettel nézhetik küzdelmeiket, lelkesíthetik iparkodásukat.

Itt vannak előtttem azok, a kik a nemzeti élet minden körében a vezetés szerepére vannak hivatva.

Itt vannak az egyház reményei, különös gonddal választva ki azok közül, a kik e pályára hivatva érzik magukat, selecti ex electis; itt vannak azok, kik majdan a törvényhozás, a biráskodás, a jogvédelem és a közigazgatás terén az állam legvitálisabb érdekeit készülnek szolgálni; itt vannak azok, a kik a nyelvészet, a történelem, a bölcsészet, a természettudományoknak azon kérdései és problémái iránt érdeklődnek, a melyek magasan állanak a napi kérdések felett; a kik a nemzeti szellem műveltségének határait készülnek kiterjeszteni; a kik a testnek egészségét visszaadni, a kik az iparnak üdvös találmányokat szerezni iparkodnak s kik arra törekesznek, hogy miként kerítse az ember hatalmába a természet erőit. Szóval magam előtt látom az alma mater lelkes fiait, az universitas studiosum jövőendő bajnokait.

Itt vannak, kik most lépnek be először a tudomány ezen szentelt csarnokaiba; mások ismételten keresik fel e csarnokokat s tudom, hogy mindnyájukat áthatja az erős tudat, hogy itt a jövőjükre való készülődés idejét töltik, hogy itt munkás életük épületének alapjait rakják le s hogy itt akarnak fáradni övéik, jóakaróik és a társadalom kedvező ítéleteért.

Egyben Uraim, mindnyájan egyenlők. A pap- s tanárjelölt, a joghallgató és orvostanuló — bármily különböző pályára szegezett szemekkel — de a pályának csak küszöbén áll, és a pálya szerencsés megfutásához mindnyájuknak egy *életelvre* van szüksége, vezércsillagra, mely mindnyájuknak egyformán világítson, mindnyájukat egyenlő vonzó erővel vezesse, mely az élet minden viszonyai közt fogyhatatlan erővel táp-

lálja bennök a legszükségesebbet: *a kötelességszeretet élénk érzetét.*

Szomorú példák hatása vezetett engem erre a themára. A modern élet változatos ösvényein sűrűn találkozunk olyan vándorokkal, kik a cél elérése előtt féluton roskadtak össze s a kiket a társadalom s önök ítélete vagy szájalma kísér. A kötelességszeretet hiánya; uraim, a kor betegsége, mely járványszerű tünetekkel lép fel s mely főleg akkor a legveszélyesebb, midőn a készülődés stádiumában vagyunk s a mikor minden napnak és minden órának meg van a jelen és jövőre néző kötelessége.

Korunk e betegségének okát nem az egyesek fonák elhatározásaiban kell keresnünk; a tünetény általános — az egyeseknél csak nagyobb fokban érvényesülő — okban gyökerezik; s ez az, hogy korunkban ritka az életcélok komoly szemmel mérése, a kötelességek komoly és helyes felfogása. A felfogás hiányossága okozza a felkészülés elégtelenségét és ez magyarázza a cél előtti lemondást.

Nem lesz tehát érdektelen ez időben és helyen rámutatni a forrásokra, melyekből korunk eme betegsége fejlődik. E forrásokból, a társadalmi viszonyok befolyása alatt, áramlatok keletkeznek, melyeknek nemzedékek esnek áldozatul.

A mi az anyagi világban az erő, az a szellemi világban az eszme. Az erő működését, üdvös vagy káros hatását, mindig érezteti; a nap heve éltet és éget, a villamosság közvetíti a világ szellemi forgal-

mát, a villámcsapás embereket öl, százados fákat, nemzedékek alkotásait rombolja le.

Igy vagyunk az eszmével is.

Az eszme, mely egy világnézletet tükröz vissza, bármily abstract legyen is, nem marad az abstractiók régióban, expansiv erejével áthatja a gyakorlati életet, a melyben érvényt szerez s a melyben az emberi cselekvőség irányadó elvévé válik. Nyugtalan addig, míg át nem hatotta, át nem alakította az élet összes nyilvánulásait, intézményeit.

Korszakok fölött uralg az ilyen világnézletszerű eszme. Korszakok és egyesek állanak hatalma alatt, a mint uralkodó elvvé, életelvvé magasult. És a mi a hajóra nézve az iránytű, az emberre ugyanaz az életelv. Legyen bár a hajó kitűnően építve, működjék gépezete teljes szabályossággal, legyen legénysége edzett és fegyelmezett, kapitánya a legjáratasabb, kormányja erős és biztos kezekben: a hajó még sem járja bizton utait, ha hiányzik az iránytű, a mely nélkül szirtekre jut vagy tehetetlenül bolyong a tenger végtelen síkjain.

Ilyen iránytű nélkül induló hajó az oly ifju ember, kinek határozott és helyes életelve nincsen. Az ép egészséges test minden erőivel, az ismeretek gyűjtésében fáradhatatlan elme, a bátor és erős akarat: mindez csak a haladást biztosíthatja, az irányt nem. Ez utóbbinak szerencséje felett az elfogadott világnézlet, a választott életelv határoz. Mert életelve — többé-kevésbé öntudatosan — meg van minden embernek; legyen bár helyes vagy épen téves, de azért végig kormányozza őt az élet tengerén, ellenállhatlan befolyást gyakorolva minden mozdula-

tára, minden cselekvésére, minden életnyilvánítására. Az iránytű vezet jól vagy hamisan, az óhajtott révbe vagy zátonyra, szirtekre visz.

És az életelvnek első sorban a kötelességérzetre van befolyása, ettől függ ez érzet hathatósága és ereje, az határozza meg a kötelességteljesítés tartalmát és terjedelmét.

Élénk emlékezetünkben van Uraim, hogy a múlt évben az egyetem nagyságos Rektora épen e helyről hangoztatta meggyőződése egész erejével s meggyőződést keltve mindenkiben, a ki hosszú tapasztalásból és nagy tudományából merített szavait komoly megfontolás tárgyává tette, — hogy szemben a kötelességszeretet elernyedésével, mely szinte a kivesszéssel fenyeget, a társadalomnak alapos regenerációra van szüksége. Ha a kor betegsége a kötelességszeretet lankadása, elhalása; ha a regenerálás e betegség okainak eltávolításában áll: akkor be fogják látni, Uraim, hogy a kötelességszeretetet, melytől az egyén és társadalom boldogulása, valódi életcéljának elérése függ, megbízható alapokra kell fektetnünk, szemben ama bölcsészeti elméletekkel, melyek — sajnos — nem maradtak a theoria gyümölcstelen mezőin, hanem a gyakorlati élet minden nyilvánulásában szereztek rohamos érvényt, s egyesülve a korszellemmel vagy átalakítva azt, a kötelességtudatnak általánosan felpanaszolt enerválását terjesztették.

Lássuk tehát, hogy melyek amaz életelvek, a melyek elfogadásától óvni akarom Önöket, Uraim, saját érdekükben és a haza javára?

Első sorban Önök előtt az az életcél lebeg, hogy tanulmányaikat buzgón és pontosan fejezzék be. Megköveteli ezt jövőjük, meg lelkük művelése s az, hogy a magyar szellemi élet e nagy központjából olyan eszméket és ismereteket vigyenek magukkal az életbe, a melyek teljes emberekké képezzék. Közvetlenül ez életcél lebeg most szemeik előtt, szülőik, pártfogóik, jóakaróik ezt várják Önöktől, s dicséretes lelkesedésük is ennek elérésére vonatkozik.

Megesik azonban gyakran, hogy az élet útjaira kerülő ifjú, forrni induló erőivel a szórakozások utáni vágyban keres ideig óráig tartó életcélzt. Távol van tőlem a szórakozás és tisztességes örömek kárhozatása. Munka és élvezet helyes mértékű felosztását természetünk megköveteli. Mindenki érzi magában az örömek, az élvezetek utáni vágyat, s azt sem tagadja senki, hogy az ezek után való törekvés bizonyos korlátok között jogosult. De a mily igaz ez, ép oly végzetes tévedés volna az élet örömei után való törekvést, az élvezetet, kizárólagos életelvvé, törekvéseink első mozgatójává választani. Hamis utakra vezetne, elsodorna célunktól; a mint hogy sokaknak volt már megölője, — akár öntudatosan, akár öntudatlanul engedték ez életelvet kizárólagosan működni lelkükben; sokakat terelt a pályatévesztés lejtőjére s elégedetlenné tett sorsukkal s a boldogtalanság szirtjeire vitte hajójukat.

Több mint kétezer év előtt hirdette Göröghon ékes nyelvén Epikur — s most nyomában egy bölcséleti iskola, — hogy az élvezet, a gyönyör utáni váagnak kielégítése alkotja boldogságunkat, ez minden cselekedetünk rúgója. Szerinte kötelességeinket

is csak azért teljesítjük, mert ez élvezetet, örömet okoz. E tan szerint tehát első és mindent magában foglaló kötelessége volna az embernek: mindenben és mindenütt a maga élvezetét keresni, rideg egoismussal mérlegelve, hogy neki abból minél több jusson ki; sőt az evolutio elméletével egyesítve s alkalmazva eme tant az ember erkölcsi életére, azt is hirdetik, hogy az, a mit manapság kötelességérzetnek nevezünk, lassanként el fog tűnedezni: nem lesznek küzdelmek a kötelesség teljesítése körül, s az ember lemérve értelme mérlegén a kisebb-nagyobb élvezeteket, nyugodtan fogja a nagyobbakat választhatni. Az lesz tehát a tökéletes ember, a ki a legnagyobb élvezeteket juttatja lelkének és testének s a ki már nem kötelességérzetből, hanem egyedül az élvezetért cselekszik.

E tan szerint tehát a kötelességteljesítés csak addig észszerű, a meddig élvezettel jár. Nyilvánvaló, hogy ez annak a fogalomnak, melyet e szóval jelezünk: „kötelesség,” s melynek értelme visszhangzik lelkiismeretünkben, voltaképen egyenes tagadása.

Hány kötelességünk van, a melynek teljesítése küzdelemmel, fáradsággal, akaratunk megerőltetésével, önmegtagadással, áldozattal jár! Az élvezet mint kizárólagos életelv mindezekről felment; de e felmentést megkeserüljük egész életünkön át.

Hány korai, áldatlan sírhalom, hány céltévesztett vagy meddő, gyümölcstelen élet szólhatna itt bizonyságul! A középiskolát, a szülői felügyeletet elhagyva az ifjú, a fővárosba kerül életének abban a korában, midőn az élvezet mint ismeretlen valami a leghathatósabb vonzóerőt gyakorolja a tapasztalatlan

lélekre. Találkoznak jó barátok, kiknek tanácsa magyarázza meg az egyetemi élet szabadságait. Majd mind inkább szokásává válik az élvezetek keresése. E szokás a komoly foglalkozástól való undort teremti meg. S az ilyen fiút bárhol lehet inkább látni, mint az egyetemen, a szünidők elvesztik számára varázsukat. Így múlnak el az évek, elmaradnak a vizsgálatok s a főiskolai élet végére marad a keserű érzés, mely a kötelességmulasztásból, évek és tőke elvesztéséből fakad. S az éveket, melyeket élvezetek töltöttek be, vajmi ritkán pótolja rendkívüli szorgalom vagy az örömök hajhászásában még el nem fúlt tehetség.

Se szerencsétlen ifjak nem jártak-e el következetesen az élvezet ama tanának értelmében? Bizonyos, hogy oly gyönyöröket választottak, a melyek nekik élvezetet szereztek; ki tehet róla, hogy egyebek iránt nem volt izlésök?

De ne ámitsák magukat azok se, kik az élvezet theoriáját talán csak a lelki gyönyörökre, a szellemi élvezetre akarnák alkalmazni; így is hamis az és kártékonyan hatna tanulmányaik eredményére. A szellemi munkálkodásnál arra kell néznünk, a mi szükséges és nem egyedül arra, a mi kellemes. Vannak előadások, melyek tárgyuknál fogva sokkal vonzóbbak, érdekfeszítőbbek mint mások; egy nemzeti nagy hős vagy költő élettörténete, jellemzése sokkal vonzóbb, mint például a jogforrások tanulmányozása. De vajmi helytelen volna egyik és másiknak becsét érdekességük szempontjából megítélni. A tudományos képzettség szempontjából az egyik olyan szükséges mint a másik, sőt a kevésbé érdekes, mint alapvető vagy az életben elkerülhetetlen, lehet szükségesebb. Régi igazság,

hogy a tudomány megszerzése nagy fáradsággal jár s e fáradozásaink közben nem mindig kecsegtetnek szellemi élvezetek. Nagy tévedésben volna tehát az, a ki csak a szellemi örömeket keresné s kötelességeit mulasztaná el, kizárólagosan ezek után járva.

Önökhöz, Uraim, közelfekvő okokkal iparkodtam beigazolni, hogy életünk útjain nem világíthat kizárólag az élvezet szövétneke, nem válik be életelvnek, nem, még akkor sem, ha egy más, korunkban szintén nagy hangon hirdetett elvvel, — *a hasznosság* elvével — akarnánk rajta javítani.

Már Aristoteles mondotta, hogy nemes gondolkozásra vall, nem járni mindig csak a hasznos után. A kötelességteljesítés is haszonnal jár, de jól teszünk, magasabbra emelkedünk, ha a hasznot csak mint fructus adventitiust tekintjük. Azok, kik csak annyiban akarják magukat képezni, hogy hivatalhoz jut-hassanak, aligha lesznek e hivatalnak nagy hasznára.

Önök, Uraim, kik a tudományok elsajátítására és művelésére vannak hivatva, tudják, hogy a tudomány a maga egész fönségében nem indul ki a hasznossági elvből, s ez joggal képezi büszkeségét. Mert első sorban a valóval, az igazzal van dolga; nem hasznuk után kutatja a dolgok mibenlétét. Számára semmi sem nagy, semmi sem kicsiny, előtte a legkisebb infusorium ép oly érdekes, ép oly figyelmet keltő tárgy, mint a legnagyobb hasznot hajtó természeti erő titkai. A tudomány az emberi szellem dísze, művelődésünk legszebb gyümölcse, mely önmagában bírja értékét.

Még az egyetemi ifjúság részéről is hallani gyakran, hogy ez vagy ama tárgy tanulmányozása nem jár haszonnal, hogy azokat csak pro beata oblivione tanuljuk. Nagyon sajnós volna, ha e nézetnek hatása alatt ama tárgyak iránt kevésbé érdeklődnének. A hasznossági elv illetén alkalmazása csak kárukra volna. Bár a tudomány első sorban nem hajhászsa a hasznot, mégis — mint mondtam — akár közvetlenül, akár közvetve mindig meghozza a maga hasznát. De ép abban van a hiba, hogy egyedül haszonra tekintve, szemünk előtt a közvetlen haszon lebeg, a közvetett haszonig már nem ér fel tekintetünk. Pedig ez ép oly fontos mint az előbbi; avagy ki venné tagadásba, hogy az elmeél fejlesztése, az ítélet szilárdítása, az ismeretek körének terjedése legalább oly nagy fontosságúak vagy még nagyobbak, mint az oly ismeretek összege, melyeket az életben közvetlenül anyagi haszonnal lehet alkalmazni? Ama tárgyak, melyekről a fent említett ítélet mondatni szokott, ép ily természettel bírnak és ép azért nagy fontosságúak az élet számára is.

Nagyon is ingatag, változékony alapon nyugodnék kötelességérzetünk, ha a pillanatnyi, bizonyos körülmények között mutatkozó haszonhoz fűződő élvezet volna annak egyetlen táplálója.

Elmélet, melynek alapja a pillanatokkal változó, állandó irányt nem adhat, életelv nem lehet. Aztán ki nem tudja, hogy vannak — és pedig épen a legmagasabb kötelességek azok — melyek teljesítése, mert önfeláldozással van összekötve, anyagilag felbecsülhető haszonnal nem járhat. Az orvos, a pap és bármely életpályán működő, ha csupán az ily hasznot

tekinti, épen legmagasabb kötelességeink teljesítésére nem fog találni indító okot.

Vannak ismét, kik az élvezeteket és a hasznosságot kizárólagos életelvnek nem fogadják el; hanem egy harmadikkal lépnek fel, a melynek helytelen fel-fogásától azonban nem kevésbé szeretném önöket óvni, Uraim.

A magyar közérzet indokoltan tulajdonít nagy jelentőséget e szónak: *becsület*. Emberi méltóságunknak leghívebb kifejezője e szó; mert ha becsületből teljesítjük kötelességeinket, önmagunkat becsüljük meg s környezetünk és a társadalom becsülését nyerjük meg vele.

Az egyetemi hallgató tehát, a ki becsületből teljesíti kötelességeit, nemes indokból cselekszik s evvel az erkölcsi értékével — jogosult önérzete arányban áll.

Én óhajtom a legforróbban, hogy minél több ilyen ifja legyen főiskolánknak, mennél többen ragadják meg a becsületnek ama nemes indokát, a mely lelkünket nyugalommal tölti be, lelkiismeretünket irigylésre méltó egyensúlyba hozza s a társadalom megérdemlett becsülésével jutalmaz.

De kérdezték-e maguktól eme nemes törekvésű ifjak, hogy milyen erkölcsi elemekből van össze alkotva a becsületről alkotott fogalmuk?

A becsület a társadalom előtt ad értéket az embernek; nyilatkozik tehát kifelé; de világos, hogy bent a lélekben is hasonló értékkel kell birnia. Igen közelfekvő tehát, hogy belső és külső becsületet különböztetünk meg.

A belső becsület amaz erkölcsi értékünk, melynek tudata, boldogító és megnyugtató érzete a lelki-

ismeret szavának követéséből támad az emberben, ama tökéletes összhang folyománya, mely az ész, a lelkiismeret sugallatai és a külső cselekedetek között létezik; ama felemelő tudat, hogy szellemi természetünkhöz méltóan cselekedtünk alsóbb ösztöneink és hajlamaink legyőzésével. Az így értelmezett becsület adja azt a benső meggyőződést, hogy emberi méltóságunk megőrzése indokából kell akkép cselekednünk. S ha e becsület követelményeitől eltérünk, önmagunk előtt hitványaknak, megvetésre méltóknak érezzük magunkat.

A belső becsületért külsőt is van jogunk követelni. Ez erkölcsi értékünknek a társadalom által való elismerése. Ezen az alapon lehet a kötelességteljesítés indoka a társadalom kedvező ítélete, a melynek hiánya vagy megvonása joggal háborít fel és sérti igazságérzetünket.

Igen természetes azonban, hogy a társadalom csak a külső látszat, a külszín után indulhat; ha külsőleg, látszólag teljesítjük kötelességeinket, ha a mulasztásokat lepleznünk sikerül: meg van a külső becsület.

A társadalom továbbá egészen természetesen a maga mértékét alkalmazza az egyénre; azt mérlegeli, hogy ki mennyiben hasznos a közjóra nézve; míg az egyén számos más kötelességeit, melyeknek betöltése pedig sokszor igen súlyosan esik a belső érték mérlegébe, figyelmen, méltató bírálatán kívül hagyja.

Könnyebb jónak látszanunk, mint lennünk s az emberiség jó része is inkább fél a társadalom kedvezőtlen ítéletétől, mint lelkiismeretének furdalásaitól. Azért is szereshető meg könnyebben a külső becsület, azért kívántatik mohóbban, mert annak köpenye alatt

sok kötelességmulasztás, sok hiányos kötelességteljesítés fér el.

Kétségtelen, hogy a társadalom ítéletében mutatkozó kényszer ugyan sok esetben erős erkölcsi féknek bizonyul; de meg van ama hiánya, hogy valamennyi kötelességre ki nem terjed és egyedül tartva szem előtt — a képmutatást sem zárja ki.

Hogy a külső becsület mint egyedüli életelv nem elég hatalmas inger arra, hogy a kötelességérzetet tette, állhatatos tevékenységre serkentse: azt a tapasztalás eléggé igazolja. Szembeszökő, hogy korunkban a társadalom becsülete utáni vágy a kifejlődés tetőpontját érte el, mindenki becsületeért küzd, azt hangoztatja s abban való legkisebb, sokszor csak képzelt, megtámadtatást élete kockáztatásával kész megtorolni; ámde másrészt elvitázhatatlan az is, hogy a kötelességszeretet nem áll arányban századunk e bálványának uralkodásával.

Végre hatalmában, módjában áll-e mindenkinek a maga erkölcsi értékének kellő elismerését kívívnia? A félreismerés veszélyének nincs-e kitéve mindenki? A rágalom megfoszthatja őt egy pillanat alatt ama kincstől, melyet hosszú évek fáradoalmas munkájával gyűjtött, melyet mint szeme fényét gondosan őrzött, és pedig úgy, hogy minden erőfeszítés mellett sem kapja vissza egészen, nagyon is igaz levén, hogy semper aliquid haeret. Összetörve látja lábai előtt élete célját, ha kizárólagos életelvvé, élete egyedüli mozgatójává választotta azt a becsületet, mely a külső elismerésben bírja értéket.

Egészen más az eset a belső becsülettel. Ez nem levén egyéb, mint amaz érték, melyet magunknak szer-

zünk akkor, midőn lelkiismeretünk szavát követjük, biztos tulajdonunk marad minden viszonyok között; édes jutalma az a kötelességteljesítésnek, mely egyszermind indító okául is szolgál. Békét, összhangot hoz ez lelkünkbe; s ha kötelességet teljesítve mitsem értünk el: sem gyönyört, sem hasznót, sem elismerést, — e benső felemelő érzet bőven kárpótol fáradozásainkért.

A dolgot valójában tekintve e becsület forrása nem egyéb mint az a helyeslő ítélet, melyet a lelkiismeret az erkölcsi érzés alapján mond cselekvésünk felett; úgy hogy becsületből kötelességet teljesíteni éppen annyit tesz mint lelkiismeretünket követni.

Ez életelv, Uraim: *kötelességet teljesíteni, mert a lelkiismeret parancsolja*, tekintet nélkül az élvezetre, haszonra, elismerésre, — az az egyedül méltó kalauz életünk útjain; de hogy *biztos* is legyen, ennek is egy magasabb befolyásra van szüksége, mely szabályozza, hogy el ne tévedjen, — és erőt adjon neki szemben az akadályokkal, tekintélyt, mely szavát az ellenkező hajlamok és szenvedélyek fölé emelje.

Ez a magasabb befolyás, Uraim, a vallásban rejlik s kész mindenki számára, ki önként el nem zárkozik előle. Fény, mely az első és örök igazság sugaraival világít; erő, mely a legfőbb hatalom tekintélyére támaszkodik. Ennek a világánál nézve a legkisebb és legnagyobb kötelesség egyaránt értékesse válik; maga a lelkiismeret szava, melyet a bensőnkben hallunk, nyer igazi értelmet s oly magas tekintélyt, melynél fogva föltétlen készséggel hajlunk meg előtte.

A vallás serkenti és edzi az akaratot a köteles-

ség teljesítésre, mert az emberi életnek legnagyobb becset tulajdonít.

Minél magasabb a cél, minél élénkebben jelentkezik előttünk mint valami elodázhatlanul megvalósítandó; annál inkább törekszünk erőinket megfeszíteni, az útban levő akadályokat legyőzni, hogy azt elérhessük.

Ép azért annál lelkiismeretesebb, kitartóbb kell hogy legyen a kötelességteljesítés, minél becsesebbnek jelentkezik az élet, minél jelentékenyebb a jó, mely általa elérendő.

Már pedig, ha mérlegeljük az életcélokat, melyeket ember önmagának kitűzhet, s melyekhez életének becsé arányban áll, azt el kell ismernünk, hogy a vallás az, mely az életnek legfőbb becset tulajdonít, a legmagasabb, abszolút becsű czélt tűzi eléje, s így hatványozza is üdvösen az emberben az erőt, az akarati szilárdságot, hogy ama folytonos küzdelemben, melylyel a kötelességteljesítés az életben karöltve jár, el ne lankadjon, hanem mindig győztes iparkodjék lenni.

Kétségtelen, hogy nagy conceptiók megvalósítása utáni törekvés, azon tudat, hogy az emberiségért, annak jobb jövőjéért fáradunk, azon remény, hogy nevünket talán hálásan fogja említeni az utókor, szilárdítólag hat az akaratra és nagyokra képesíti; ám de még ezen nemes lelkesedés is lankadni kezd, mihelyt észreveszi, hogy élete csak egy eszköz természetével bír, mely nem minden önkényesen választott célhoz arányos.

Öntapasztalata alapján bevallja ezt J. Stuart Mill, ki vallás dolgában felekezeti elfogultságról bizonyára

nem vádolható, kiről nem állítható, hogy az ifjúkori nevelés előítéleteinek hatása alatt állott, mert ellenkezőleg atyja olykép nevelte, hogy szándékosan tartotta tőle távol a vallási eszmék minden befolyását. Midőn tehát Stuart Mill a vallás üdvös, akaratedző hatásáról a tudomány terén megfutott dicső pálya után nyilatkozik, szava kettős nyomatékkaal bír; azt bizonyítja egyrészt, hogy a vallásra mint legfőbb életelvre vonatkozó állításunk tapasztalati, a tények megfigyeléséből eredő, másrészt, hogy általános igazság, mely úgy a kevésbé műveltekre, mint azokra is áll, kik a tudományos műveltség legfőbb fokaira emelkedtek.

Autobiografiájában elbeszéli, hogy 1821-től, midőn Benthamot olvasta, életcélja volt a világot reformálni. „Egy napon azonban — így beszéli ő maga — úgy voltam, mintha álomból ébredtem volna fel. Hát gondold el — így szóltam magamhoz — hogy ez étellel szemben táplált összes vágyaid, óhajaid teljesezésbe mentek. Képzeld, hogy mind amaz ujitásokat a nyilvános intézményekben és nézetekben, melyek mint becsvágyad célja szemeid előtt lebegnek, egy pillanat alatt megvalósíthatod: vajjon kielégíthetne-e ez téged? vajjon boldoggá tehetne-e? És öntudatom hangja, melyet elfojtani képes nem voltam, azt felelte: nem. E szónál elcsüggedtem, megapadt bátorságom és életem alapja alattam inogni látszott. A cél, melyre törekedtem, elvesztette hatalmát felettem. Mily érdekel birhatott számomra ez az élet, mely immár csak eszközzé lett; valósággal az életnek nem volt többé célja előttem“. ¹⁾

¹⁾ Cathrein, die Sittenlehre des Darwinismus. 79 l.

Azért a vallásról irt dolgozataiban ismételten ír az életjelentéktelenségéről, értelmetlenségéről, ha nem a vallás felfogását alkalmazzuk küzdelmes folyására; aztán hangsúlyozza, hogy csak a vallásos meggyőződés mellett nem hiába valók a jó cselekedetek s hogy csak ez tarthatja fenn az emberben a lelkesedést, a jóban való állhatatosságot.

Nem keressük most, hogy tiszta és helyes vagy tán zavaros és egyben-másban helytelen-e e nagy gondolkozónak felfogása a vallásról; annyi bizonyos, hogy a jótékony hatás, melyet befolyásának tulajdonít, tulozva nincs.

Még jobban meggyőződhetünk erről, ha szemeink elé állítjuk azt a szellemi betegséget, mely tudományos alakja folytán újnak nevezhető az európai civilizációban. Németországban kezdődött, elterjedt Franciaországba, Olaszországba, hol költője is akadt, s a szláv faj sem kerülte ki befolyását; értem Schopenhauer, Hartmann, Frauenstaedt bölcsészetét, kik miután végig haladtak az elvont speculáció összes nagy reményein, megrakodva eszmékkal és tudománynyal, egyhangúlag proklamálják a dolgok semmiségét és kétségbeesetten hirdetik egy indus fiatal herczeg szavát, melyet 24 századdal előbb Ganges partjain ejtett ki: „a rossz ez az élet“.

Ez a bölcsészet az életet becsnélkülnek jelenti ki; és e szomorú vívmány mindazokban, kik elfogadják és magukénak vallják, szükségkép életuntságot, — melynek sajnos következményei korunkban elvitáztalanok, — és a kötelmek teljesítése iránt közönyt vagy inkább undort idéz elő.

S valóban a transcendentalis rend lerombolása

után az élet értéke egészen eltörpül. Nem marad, más hátra, mint a rideg kötelesség, mely talán elég a stoikus számára, ki azt minden sanctio eszméjétől függetlenül fogja fel.

De a romboló kritika folytatja művét; úgy találja, hogy a lelkiismeretben visszhangzó kötelességnek csak viszonylagos értéke van, hogy az volta-képen egy cselvetés, a mely minket rászed, a mely saját kárunkkal indít arra, hogy engedelmeskedjünk a faj kívánalmainak, melynek szüksége van a mi hódolatunkra, egyediségünket föláldozó, magunknak csak kint, fájdalmat szerző cselekvésünkre.

Tehát a kötelesség illúziója is le van rontva; s midőn a cselvetés a maga valójában áll előttünk, közönyösökké kell válnunk minden kötelesség iránt, erőnk a munkára megfagy ereinkben, mert bármit mívelünk, mind az csak egy csaló, önámító célnak szolgál.

Talán mégis a haladás iránti lelkesedés marad meg mint elegendő ok, mely becsét ad az életnek, kedvet édesít a munkához? Nos, a pessimisticus tudomány kimutatja, hogy a haladás csak fejlesztí és neveli nyomorúságunkat, s hogy az emberi szerencsétlenség gyarapodik mind avval, mit az ember időben és térben a természet erőiből meghódít.

Vagy talán a tudomány méltósága marad mégis érintetlen s állíttatik oda mint érdemes célja az életnek, mely egymásután összes mozgató és indító elemeitől meg lón fosztva? De a tudomány mindenkor csak kevés számú választottak osztály része leend s ezek is találhatnak-e ebben abszolút értéket? A tudomány eszköz a szellem fejlesztésére vagy az emberi

sorsnak javítására; ha e czélok chimericusoknak nyilvánítottak, — pedig a pessimistikus iskola tanainak elfogadásával ez esett meg rajtuk, mert a szellem fejlesztése szerintük csak a fájdalom hatványozása, — akkor célját veszti az eszköz is, s nincs többé semmi értéke. ¹⁾

A pessimismus egyetlen erénye a lemondás, és ez is meddő, mert magasabb cél tudata nem termékenyíti. Pedig a lemondás, a legjobb értelmében is, csak egy vonása lehet az életre való, emberhez méltó jellemnek; de maga még nem jellem.

Mi is az a jellem?

Azok a szavak, a melyeket mindenki emleget, s melyeket leggyakrabban hallunk, épen azok szokták legkevésbé arra sarkallani eszünket, hogy valódi értelmüket kutassuk.

Az akaratnak hajlíthatlanságig való szilárdságában áll-e a jellem? Ezen szilárdságot, mely esetleg különczkedésre fajulhat, a közönség talán megbámulja és jellemnek tekinti; de ki valódi értékük szerint nézi a dolgokat, láthat-e jellemet az akarat szilárdságában, midőn ez az észszerűtlenhez való ragaszkodásban nyilatkozik?

Avagy a céltudatosságban áll-e a jellem? Ha csak ebben állana, alig volna ember, kit a jellemesség dicső jelzője teljes joggal meg nem illetne. Céltudatosan cselekszik kiki, csak a czélok különbözők.

Végre a vérmérséklet sem teszi a jellemet igaz, elfogadott értelemben. A vérmérséklet valami adott, az embertől független; a jellem pedig nem vele szüle-

¹⁾ Caro, Le pessimisme. Paris, 1878. 289. skk. 1.

tett tulajdonsága az embernek. Ezt a természet nem teszi hozománykép bölcsőjébe, hanem oly tulajdonság az, mely saját erkölcsi munkánk által szerzendő meg, még pedig az egyén egész életén keresztül.

A jellem nem egyéb, mint világos, határozott, változatlan elvek hűséges és állhatatos követése; az ezekből folyó meggyőződés bátor bevallása, akár tetszik valakinek akár nem; jobb meggyőződésünk szerint való cselekvés, tekintet nélkül az érdekre, az önzésre, a hiúságra; kötelességteljesítés minden körülmények és viszonyok között, — egy szóval: az akarat szilárdsága a jóban.

Hogy a jellem fejlesztésére a vallás a leghathatósabb eszköz, azt nem egy szórszálhasogató moralista, nem is valamely megszeretett elmélet könnyű lovagja, — hanem egy oly magasröptű és mélyreható elme hangsúlyozza, kit egy hosszú élet tapasztalatai egyébre is megtanítottak, mint a rationalistikus költészet. Göthe Schlosser tanácsoshoz írja, amint következik: „A jellemek, melyeket valóban nagyra lehet becsülni, ritkábbak lettek. Igazán nagyrabecsülni pedig csak azt lehet, ki önmagát nem keresi. Be kell vallanom, hogy ilyen önzetlen jellemeket egész életemben csak ott találtam, hol szilárd alapon nyugvó vallásos élet hatotta át a lelkeket, egy hitvallás, melynek változhatatlan alapja van, mely mintegy önmagán nyugszik, nem függ sem időtől, sem ennek szellemétől és tudományától.“

A tudomány rövid eszköz a jellem fejlesztésére, nemesítésére; mert nem éri el az akaratot; pedig nemcsak ismerni kell az emberiséget, a hazát, ama kört, melybe az isteni gondviselés helyezett, szolgálni,

hanem szeretni is. Ismeret és szeretet között pedig sokszor nagy ür tátonghat. A kettő együtt alkothat jellemet.

A tudomány egymaga nem bír vele. A bonczoló az ő márvány asztalán jellemre nem talál; a természettudós az ő retortáiban jellemet nem fejleszt; a történelem a mult példáiban mutatja azt nekünk, a bölcsészet eszményképekben jeleníti meg előttünk; de minmagunkba belevinni, azt csak a vallás tudja.

Mert ez változatlan elveit nemcsak hirdeti, hanem azok elfogadására kötelezni is tudja az embert, nemcsak meggyőzi őt azok igazságáról, mit saját elveire a bölcsészet is tehet, de kötelezi azokra oly tekintélylyel, mely előtt való meghajolás az ember önérzetét csak emeli.

A vallási hitben és lelkiismeretben alapuló elvek azok, melyek helyt állanak az élet viharában, ellene állanak az önérdek, emberi kegy és kényelem csáb-jainak, el nem söpörtetnek a napi vélelmek áramlatai által s nem engedik, hogy a lelkiismeret szózata az okosság látszólagos érvei által megnyugtattassék.

Mert, Uraim, valljuk csak be, a mit nem tagadhatunk: az emberi cselekvés egyéb összes rúgói annak előteremtésére, mit teljes, tökéletes jellemnek nevezünk, elégtelenek.

Az ember természeténél fogva változékony, inga-tag; a mi ma érdekét, önzését kielégíteni látszik, a mi hiúságának kedvez, s őt ép azért tette serkenti és erőfeszítésre, az holnap elvesztheti összes varázsát előtte, annak ellenkezője után áhítozik és új vágyainak megfelelő cselekszik.

Hogy cselekvésében az a nemes összhang, az a rendületlen állhatatosság és tiszteletet gerjesztő következetesség legyen meg, mi a jellem követelménye, arra egy az akaratot fegyelmező s ép azért felette álló indító ok, erős motivum szükséges; ilyen pedíg kielégítőleg csak a hit, amaz erős meggyőződés adhat, hogy cselekvésünk minden viszonyok között a jó és igaz örök törvényeinek megfeleljen.

Hogy korunkban a nemes jellemek bevallottan a ritkaságok közé tartoznak, s ez iránt gyakori a panasz, fel-fel hangzik egy jobb jövő iránti óhaj a váratlan csalódások alkalmával: bizony ennek oka a hitben gyökerező meggyőzések hiánya. A tudomány szorgos ápolásban részesül és terjesztésben, popularizálásban oly mértékben, mely már alig hágy hátra valami kívánni valót, mindazonáltal a jellemgyöngeség, sőt jellemtelenség tünetei gyakoriak. Honnét van ez? Úgy hiszem, nem tévedek, ha az okot java részben a vallási elvek félrelökése után bekövetkezett általános kételkedésben, a scepticismusban, keresem. Mit is nem vont már kétségbe az emberi elme? Kétségbe vonta a szellemi világ létét, kétségbe a külvilág létét, illúsiókból rakta össze e világot, szóval kétségbe vont mindent, mindent, sőt újabb időben magát az igazság lételét is, mikor azt hirdeti, hogy minden úgynevezett igazság csak viszonylagos, relativ valami.

A scepticismus okai nagyon bonyolultak; nem keletkezik az ugyanazon egy módon mindazon szellemeknél, kik ezen romboló lelki betegségbe esnek. Legtöbbször nem az igazság utáni komoly vizsgálódás eredménye, inkább gyümölcse a könnyelműségnek,

az akarat gyöngeségének vagy az elme téves irányának.

Sokan vannak, kik komolyan kérdék maguktól, vajjon valóban lehetséges-e az őszinte sceptsis? és csodálkoznak a fölött, hogy komoly emberek ilyen tévedésbe esni képesek.

A scepticismust, mely erkölcsi és szellemi természetünknek felforgatása és veszte, mint világnézleti elvet, magunk is az erkölcsi képtelenségek közé soroljuk.

De ha gondolkozásunk törvényeit vizsgáljuk, ha némi figyelemmel tanulmányozzuk azon lelkektörténetét, kik nem a hit által lettek az igazságban megerősítve, kik késő korban, a scepticismus valamennyi stádiumának befutása után értek a hit kikötőjébe: akkor hamar meg fogunk győződni arról, hogy ez a lelki betegség sajnos, nagyon is lehetséges, és hogy sokkal könnyebb, mint vélünk, áldozatául esni.

Nem szabad ugyanis megfeledkezni arról, hogy az ember szabad, úgy az igazság elfogadásában, mint a jó választásában s követésében. Mind két részben különféle gyöngeségek fordulhatnak elő. Vissza lehet vetni az igazságot épen úgy, mint visszautasítani a jót; lehet habozni és ingadozni az igazság elismerésében, úgy mint a jónak művelésében.

Mert valamennyi igazságnál az emberi elme homályos árnyalatokra bukkan; az ember — mondja egy bölcselő — egy dolognál sem látja az egészet. Magában a természet rendjében minden tárgy, az elme számára mintegy két oldalt mutat, egy világosat és egy homályosat. Ismerjük létét, de lényegét, okát nem. A tudományban — mondja Jules Simon —

sok mélységre bukkanunk, mihelyt egy kissé előbbre haladunk; csak gyöngé szellemek vélnek mindent megmagyarázhatni és mindent felfoghatni.

E homály, mely a világosságot kíséri, a tagadást teszi lehetségessé és szabadságomra hagyja: a megismert igazsághoz beleegyezésemmel járulni vagy azt tőle megtagadni. Minden az akarat hangulatától, irányától, elhatározásától függ. A kételgő az árny mellett a fényt, a homálylyal vegyes világosságot elfogadni nem akarja, visszautasítja mind a kettőt. De „a vallás legnagyobb jótéteménye — mint Maine de Biran mondja — éppen abban áll, hogy megment a kételkedés és bizonytalanságtól. Míg a vallási hittől elidegenedett szellemben minden határozatlan, mulékony és változékony.“ ¹⁾

Különösen a modern kor embere van kitéve a scepsis veszélyének; akarva nem akarva a legtarkább tanok kínálkoznak neki szellemi táplálékul; hol spiritualistikus, hol pantheistikus, hol a deismusnak, az anyagelviségnek vagy atheismusnak hódoló szerző műve köti le figyelmét, meghódítani igyekszik meggyőződését.

Az egymást kizáró, ostromló tanok tömkelegében — vallási meggyőződés hiányában — eligazodni nem tudván, a sok olvasás, a felemésztő tanulmányozás végén egy kérdőjel előtt áll, melyre vagy sokat vagy semmit, — csak egy bizonyosat nem tud felelni. A scepsis ragadja meg a szellemet, mely halála úgy a tudománynak, mint a jellemnek; mert ha nincs változatlan, szilárd meggyőződés, mely a végső kérdések

---

¹⁾ Laforet, der moderne Unglaube, Mainz, 1873. 187. skk. 1.

íránt tájékozzon, meddő lesz akkor minden tudomány és fejletlen marad, erőtlen a jellem.

De midőn Önöknek, Uraim, a pessimismus meddő lemondásával s a scepticismus hivalkodó bölcseségével szemben azt ajánlom, hogy a vallási elvek által engedjék befolyásoltatni magukat, mint a melyek minden kötelességet szentesítenek, s erős indokul szolgálnak azok teljesítésére és hatalmas eszközül a valóban tiszteletre méltó jellemképzésre, — ne higgyék, hogy oly óhajnak adok kifejezést, melynek valósulása köznapi lelkeknél ugyan gyakorlatilag üdvös lehet, de tudományosan művelt szellemekre nézve lehetetlen azért, mert a haladó tudomány a vallási meggyőződéseket, a hitet, tarthatatlanná tette, felfedezve tévedéseit, túlszárnyalva álláspontját.

Igazán meglepő, hogy ez a kongó frázis még el nem kopott; sőt felfelhangzik minduntalan ma is és hitelre is talál azoknál, kik vagy tudatlanok a vallás dolgában vagy hogy — indiscretio nélkül nem fenyegetni való okokból — hajlandók ettől a lehatalmasabb erkölcsi féktől szabadulni.

Nem lehet szándékom a tudomány nevében emelt nehézségeket itt megbeszélés tárgyává tenni. A vallás őrei megfeleltek azokra számos alapos apologetikus munkákban a jelen időben úgy mint visszaverték az első századok folytán a pogányság támadásait. Csak egy rövid, általános megjegyzést kívánok figyelmükbe ajánlani.

Már a kereszténység első századaiban szerették a pogányság szóvivői a hitet az ész, a bölcsészet, a tudomány ellensége gyanánt feltüntetni. Celsus és Porphyrius hasonló érvekkel támadták a vallást, mint

ezt korunkban is némelyek teszik. Ámde e támadások nem tudták megakadályozni, hogy első rangú tudósok, mint Athenagoras, Tertullian, Alexandriai Kelemen, szent Ágoston e megtámadott vallást fogadják el. Ugyan e tünemény ismétlődik a XIX. században is! Míg némelyek a vallást mint a tudomány ellentétét állítják oda, addig más nagy szellemek, miután éltük nagy részét a tudomány szolgálata mellett hitetlenségben töltötték el, a valláshoz, a hithez térnek vissza és kijelentik, hogy valamennyi ellene támasztott ellenvetésben mi tudományos sincs, csak előítéletek azok, melyek épen a gondolkodó szellemekhez legkevésbé méltók.

Ez oly jelenség, Uraim, mely magában is elegendő lehetne arra, hogy a hitetlenség kérdésének véget vessen. Senki sem mondhatja, hogy e tudósok a vallást elfogadva — csak nevelésük előítéleteinek engedtek; mert, hogy valláshoz jussanak, egész multjokkal s gyakran oly szellemi szokásokkal kellett szakítaniok, melyeket eszük első felébredésétől fogva tápláltak. S ki merné állítani, hogy oly férfiak, mint Schlegel Frigyes Maine de Biran, Lherminier, Thierry Ágost a tudomány, a kritika haladását nem ismerték vagy hijával voltak a szellemi fejlettségnek?

Csak kettőnek a vallomását halljuk, az egyik képviseli a történeti kritikát, a másik a bölcsészetet.

Azok közt, kik a történelmi tanulmányoknak Franciaországban lendületet adtak, Thierry az első között foglal helyet; az irodalom annaleseiben kitarása a munkában és teljes odaadása a tudomány iránt mint kiváló példa fog mindig szerepelni. Ezen erős szellem a történelem tanulmányozását a vallás iránt

ellenséges indulattal kezdé meg. S mi lett vizsgálódásainak eredménye? Azon mély meggyőződés, hogy valamennyi bölcsészeti és történelmi nehézség, melylyel a hitetlenség lármát csap, nem egyéb mint csalókép, mely eltűnik, mihelyt azt az előítélet nélküli vizsgálódás fényével tekintjük. „Miután — mint maga elbeszélte, — így szól róla benső barátja — a hitetlenségből indult ki, az emberek és a történelem alapos tanulmányozása arról győzte meg, hogy a hitetlenség a világot megfejtteni nem képes és hogy az egyedüli élő erő, mely az emberiséget vezérli, a vallás.“

Maine de Biran, kiről Cousin mondja, hogy Malebranche után a legnagyobb bölcsész, Franciaország dísze, pályáját az anyagelviség alacsonyfokú nézetével kezdte meg. Ki tudja, mily utat kellett megfutnia, míg a vallás, a hit magaslataihoz ért? De haladt ez úton lassan, fáradságosan, míg oda ért, hogy kijelenthette: „A vallási és erkölcsi tanok, melyeket nem az ész alkot, előttem mint utolsó menedék jelentkeznek, és én igazi tudományt épen csakis ott találok, hol azelőtt csak álmokat és bolygó tüzeket véltem csillogni. Egyedül a vallás bírja világosan megoldani a feladatokat, melyeket a bölcsészet állít fel.¹⁾

Toldjam-e még a példák sorát? Hivatkozhatnám a tudomány azon korifeusára, kinek érdemei bizonyára nem állanak hire mögött. Pasteur nevét mindnyájan ismerjük; s midőn ő a francia akadémiában székét elfoglalva azon meggyőződését hangoztatta, hogy sem a philosophia sem az exact tudományok haladása olyan felfedezésekre nem vezethet soha, melyek a val-

¹⁾ Laforet, i. h. 138 s. kk. 1.

lások lélek magasztos meggyőződéseit veszélyeztetnék, — ezzel bizonyára nem a tudományok ellen beszélt.¹⁾

És Faraday, kiről Tyndall mondja, hogy mind-
 abban, a mi a tudományokat illeti, soha sem ismért
 nálánál szabadabb, nyiltabb, merészebb szellemet, ez
 a Faraday Martin jellemzése szerint, nem láthatta
 szomorúság nélkül a scepticismust és a vallási gyakor-
 latok elhanyagolását; ellenben a hit és a vallásos érzü-
 let nyilatkozásai mindig örömmel töltötték el. Fara-
 daynak tántoríthatlan hite volt mind az iránt, mit
 valamennyien mint a kereszténység lényegét isme-
 rünk el.²⁾

Rá mutathatnék arra a fényes gyülekezetre, mely
 a múlt tavaszon Párisban ülésezett, s melynek tagjai
 a művelt világ minden országából a tudományok ösz-
 szes szakosztályait képviselték — és tudományos
 műveltségük nem akadály, hanem erő volt, mely égis-
 emelte szavukat, midőn az Institute catholique temp-
 lomában együttesen hangoztatták a kereszténység
 credóját.

De már igazán elég a példákból; hisz voltaképen
 nem is ezekkel akartam én Önökre hatni, Uraim!
 A példák hatása kiskorú szellemeknél a meggyőző-
 déseket pótolja. Én nem azt kívántam elérni Önöknél,
 midőn idegenből nevezett jelesekre — már a mennyi-
 ben a tudományok világában idegenről lehet szó —
 hívtam fel figyelmüket. Pusztán és egyedül mások
 példája kevésbé méltó ok volna, mely Önöket indítsa
 és vezesse. De igenis óhajtom, hogy ily jeles példák

¹⁾ Discours de Reception de M. Louis Pasteur, Paris 1882.

²⁾ Moigno, Les Splendeurs de la Foi, Paris, III. 1438 l.

hatása segítse Önöket a kor előítéletei fölé helyezkedni; hogy engedjék felhangzani lelkükben azt a szózatot, mely a vallásnak objectív értéket, sőt az emberi élet irányításában főbecset tulajdonít, — és merjék kimondani, hogy Önök e szózatban hisznek. Csak itt kezdődik aztán a művelt férfira váró nehezebb föladat: a szellem öntudatos munkájával kiaknázni, fényre hozni ama benső szózat egész tartalmát; hogy a keresztény hit férfias meggyőződéssé, a fáradsággal szerzett tudás vallásos tudományyá érlelődjék — röviden: hogy a kiket például hallott nevezetni az ifju, azoknak majd a férfi társa lehessen. A mint látják, nem méltatlan társaság Önökhez, sőt épen korunkban nagyon is keresni való.

Az „ismeretlen Istennek“ oltárt emelt Görög-hon műveltsége — s ma az ismert Isten oltárai körül hogyan megritkult a műveltek sora! — Mit tartunk e szomorú jelenségről, Uraim? Az emberiségre nézve, mely századait Krisztus után számítja, „ismeretlen Isten“ nincs többé, de vajjon az a műveltség, mely szinte kizárólag a kor realistikus érdekeinek áll szolgálatában, ismeri-e az az Istent, kit ignorálni nem lehet? A felelet e kérdésre, --- a mily könnyű a nyílt szemű figyelőnek, ép oly nehéz a társadalom magasabb javaiért is buzdulni tudó hívnek. Méltán nehezünkre eshetik, de ki kell mondanunk, hogy tudományos műveltségünk haladása mögött nagyon is elmaradott köztünk a vallás, a kereszténység műveltekhez illő ismerete.

A tudós szánó mosolylyal nézi a laikust, ki valamely fizikai muzeumban vagy egy jól berendezett observatoriumban a sokféle műszereken csak a

ragyogó fényt, vagy legföllebb még a technika ügyességét csodálja, — sejtve talán, de nem ismerve a magasabb rendeltetést, melynek szolgálunk. És nem ilyen képet nyújt-e manapság egy-egy keresztény templom, hová valamely kivételes ünnepi alkalom művelt társadalmunk eleit összehozza? Az esztétikai szép, a művészet nyilatkozásai meghatják a művelt lelket, de a látottak és hallottak magasabb értelme az eszmék és igazságok, melyeknek azok csak hordozói, — érintetlenül hagyják, mint a laikust az ismeretlen tudomány. Ignoti nulla cupido.

Hiába volna minden szépítgetés; tény, hogy korunkban a tudomány — tisztelet művelői közt a kivételeknek — ha nem vallástalanná, általában a vallás iránt érzéketlenné lett vagy legalább atheismust szenved. Pedig a vallástól idegenkedő tudományra nézve az élet olyan probléma, mint a *mathesis*re nézve az egyenlet három ismeretlennel. És ezt különösen most és itt van helyén hangoztatni Önök előtt, tisztelt ifjú barátaim, kik a tudománynak szentelt csarnokokba lépve, magas várakozással néznek a választott pálya lassan bontakozó tájai felé, s az ifjú lélek könnyű rajongásával számíttatják a tudományos munka boldogító sikereit. Tudniok kell, hogy azt az életelvet, melynek szükségéről szólottam, — azt a vezérfényt, mely az élet egymást keresztező útjain biztosan vezet, azt a tekintélyt, mely kötelességeinket szentesíti, de egyszersmind azok szeretetére is megtanít; mind ezt a tudomány egymaga, a vallásos hit fensőbb malasztjai nélkül, nem szolgáltathatja senkinek. Erre csak az az *élvezet* képesít, melynek az önmegtagadás, az önfeláldozás is gyönyör lehet; az a

haszon, mely a halhatatlan lélekkel egyenrangú, változatlan és örök; — az a *becsület*, mely a lelkiismeret önbírálatán alapszik; — az a *jellem*, melyet hit és tudás együtt edzettek férfivá.

Igen, a hit és tudás! A mondottak után bátran állítom egymás mellé e kettőt: de nem mulaszthatom el felhívni Önök figyelmét ama végzetes tévedés magyarázatára is, mely a kettő között ellentétet talál.

A tudomány emberei, bármely körét műveljék különben az ismeretek rengeteg mezejének, kutatásaik közben az élet és természet kérdéseivel találják szembe magukat, melyekre a saját tudományok eszközeivel igyekeznek felelni. És ez az igyekezet nem is lehet mindig sikertelen; csak hogy a felelet, melyet a tudomány a természetnek az életbe játszó titkait feltárva ad, ha lényegileg nem is különbözik a gyermekded lélek naiv hitétől, de legalább is ezétől igen különböző nyelven szól. És a tudomány férfia, ki vallásos hitét illetőleg gyermekkori ismereteinek színvonalán maradt, észreveszi a különbséget — és a mit ridegen constatál, nem kevesebb, mint ellentét a hit és tudás, vallás és tudomány között; vagy a ki maga nem constatálja is, legalább hallgatagon belenyugszik egy Büchnernek ép oly üres, a mily merészen hangzó mondásába, mely szerint: „semmi sem változtat az eredményen, hogy ma már kiengesztelhetetlen ellentét létezik vallás és tudomány, tudás és hit között.“¹⁾ Ime a végzetes tévedés, melyből Önöket, ifju barátaim, jókor, még a tudományos pálya küszöbén óvni szeretném.

---

¹⁾ Über religiöse und wissenschaftliche Weltanschauung. Leipzig 1887, 62 lap.

Ám mélyedjenek el ifjú lelkük munkabíró erejével választott tudományuk szakbeli kérdéseibe; de ne feledjék, hogy a tudomány nem az élet, a szaktudós még nem az egész ember.

Azon legyenek, hogy tudományos haladásukkal arányos lépést tartson vallásbeli műveltségük is. Akkor azt a különbözést, melyből az említettem végzetes tévedés kiindul, nemcsak észrevenni, hanem ki is tudják bizton egyenlíteni. Sz. Pál nemcsak az utczai néphez, hanem az areopág bölcseihez is beszélt; és Önöknek, Uraim, módjukban van őt ma is hallani.

Vagy talán sokat kívánok? azt akarom talán, hogy mindnyájan theologusok legyenek? -- Tudom, hogy sokan vannak, kiket megakaszt e felületes ellenvetés. Mert nyilvánvaló, hogy a szakszerű theologia ép oly kevésbé lehet mindenki kenyere, mint akár a szakszerű orvos- vagy jogtudomány. De hát ez-e az egész igazság? Ki merne ma a társadalmi élet művelt köreiben állást foglalni, ki tudna az élet sokféle követelményeivel szemben megállani, ha például filologus létére az orvosi tudományok, vagy orvos létére a természeti és tételes jog terén bármily általános, de mégis alapos ismeretekkel nem bírna? Így vagyunk a theologiával is. Azért óhajtasomat, melylyel Önöket, ifjú barátim, ez új év küszöbén üdvözlöm, bátran formulázhatom úgy is, hogy — a tudományok bármely ágának szentelték legyen szakvalló igyekezetüket — szükséges, hogy a mellett okkal-móddal theologusok is legyenek.

Igyekezzenek a maga valóságában megismerni keresztény hitük fönséges rendszerét, mely szépsége és igazságával egyaránt kihívja az Önök csodálatát.

De hogy ez ismeret meddő ne maradjon, mint az a virág, melynek szirmai megsemmisülnek a mesterséges ápolás, gyümölcstermő képessége azonban kárba vész; hogy azt a hasznát lássa mindegyikök, melyet a hittel ölelkező tudás, a vallásos tudomány mint életelv nyújtani hivatva van; követeljük meg maguktól állhatatosan az igazság próbáját is, mely itt nem elvont egyenletek megfejtésében, nem a syllogismusok logikai erejében, nem is irott tanuskodások kritikájában, hanem egyszerűen a megfelelő gyakorlatban áll. A keresztény hitrendszer isteni mestere maga mondotta: „a ki hallgatja az én igéimet és azokat teljesíti, hasonló a bölcs emberhez — és megismeri az igazságot.“ ¹⁾ Az így szerzett meggyőződés a mily méltó a tudományosan művelt lélekhez, ép oly ingathatatlan is minden viszonyok között; erőt ad akkor is, midőn az élet öröm fejébe áldozatot követel; ott is munkára ösztönöz, hol a számítás egyéni hasznot hiába keresne; megóv a csüggedéstől akkor is, midőn öntudatunk biráskodása méltán elégedetlen a külső elismerés mértékével és fölemeli fejünket még a becsületen rágódó kajánság ellenében is. Ebben találják meg azt, a mire mindnyájunknak szüksége van, a mit mindnyájan keresnek: azt az életelvet, melynek nyomában az egyének boldogsága, a népek haladása jár — és nevezetesen Önök által Uram, az Alma mater becsülete, a nemzeti jólét körül eddig szerzett érdeme gyarapodhatik és gyarapodni fog!

Kérve Isten segítségét, az 1888/9. tanévet megnyitom.

¹⁾ Máté 7, 24; sz. János 8, 32.

